

NOVÉ PUBLIKACE

Petr Šída – Petr Pokorný (eds.): Mezolit severních Čech III. Vývoj pravěké krajiny Českého ráje: Vegetace, fauna, lidé. Dolnověstonické studie 25. Archeologický ústav AV ČR, Brno 2020. 600 str.

Přednedávnem spatřil světlo světa dlouho očekávaný svazek renomované brněnské edice, pojednávající však tentokrát – stejně jako předchozí svazky o mezolitu – výhradně o území Čech. Kromě editorů a zároveň hlavních autorů se na knize podílely dvě desítky dalších odborníků, zabývajících se vesměs postmezolitickým pravěkem nebo specializovanými tématy. Rovných 600 stran textu s četnými obrázky a velmi kvalitními fotografiemi (postrádáme jen detailnější mapky) není tentokrát zmnoženo uveřejněním veškerých dochovaných dokumentů (včetně výplatních listin a snímků poničených vodou), kterými nás ve svých knihách častoval první z autorů, ani nekonečnými seznamy všech kamenných zlomků s rozměry, což je typické pro české paleolitiky. Kniha je naplněna kvalitním věcným textem, který je v zásadě rozdělen do dvou částí.

Obsahem první z nich (str. 11–134), shodného názvu s podtitulem celého svazku, jsou dějiny poznání, rozbory nálezů a souhrnné studie. Dominantní druhá část pojednává v abecedním pořadí o zkoumaných a poté i jen tušených lokalitách, a to vždy dle stanovené pevné osnovy. To přispívá k přehlednosti údajů a k ověřitelnosti všech konstatování a závěrů z první části knihy. Ta je uvedena užitečným líčením krajiny Českého ráje a dějinami zdejších archeologických výzkumů. Z nich vyplývá zásadní přínos činnosti Petra Šídy, který nejen ve starých kolekcích identifikoval početnou mezolitickou složku, ale zdokonalenými metodami výzkumu odhalil osídlení z této doby téměř ve všech nově zkoumaných převisech. Počet lokalit z této doby se tak v Českém ráji zvýšil téměř na čtyřnásobek, z toho 79 se nachází pod převisy a 36 pod širým nebem. Hustota předneolitického osídlení je tedy srovnatelná s tzv. Českým Švýcarskem (*Svoboda ed. 2003; 2017*), i když se zdá, že zde chybějí intenzivněji obývané převisy s velkým množstvím kamenné industrie a mohutnými ohništi s varnými jamkami. Ač byly nálezové vrstvy zasaženy postdepozíčními procesy jen minimálně (např. bioturbace mohla způsobit vertikální posuny do 10 cm, str. 39–41), zmíněných situací je tu zjevně méně. To je však způsobeno spíše menším rozsahem sond a kratší dobou hromadění poznatků, než nějakými skutečně kvalitativními rozdíly. Např. z Kristovy jeskyně je známo ohniště obložené kameny a jiné, obložené kameny k pražení oříšků, a v Kudrnáčově a Proškově převisu jsou náznaky varných jamek (str. 74, 168 a 377). Pražení lískových oříšků v Kristově jeskyni a pod převisem Slon je jediným dostupným náznakem sezonality, neboť oříšky dozrávají koncem léta a začátkem podzimu. Protože není pravděpodobné, že by chráněné polohy v nevelkých nadmořských výškách byly opouštěny právě s příchodem zimy, je možno předpokládat celoroční osídlení, ovšem s velmi proměnlivým složením skupiny, jejíž část vždy odešla za nějakou sezónně podmíněnou činnost jinam. Většina převisů leží v nadm. v. mezi 260 a 420 metry, což výrazně přesahuje abri Manitoba na Kozákově s 635 metry. Je však otázkou, zda byly v zimě osídleny všechny převisy obecně převládající severní orientace, zejména ty rozměrné (str. 74–76). Mezi surovinami štípaných industrií převažují severské silicity a polodrahokamy od Kozákova, tedy kameny z blízkých zdrojů, což je shodné se situací v Českém Švýcarsku. Potenciál štípaných souborů pro poznání technologie je vzhledem k malému rozsahu sondáží velmi omezený a netvoří žádný konstantní vzorec (K. Kapustka na str. 79–80). Široké spektrum lovené fauny prozrazuje oportunistický přístup bez nějakých zvláštních preferencí: z lesa to byli jeleni, srnci, prasata, lišky a divoké kočky, od vody vydry, kuny a bobří, a přímo z potoků ryby, doložené v Kristově jeskyni, Dvojitě bráně a Proškově převisu. Konejlova jeskyně vydala větší množství kostí z opečených žabích stehýnek, jinde se konzumoval velevrub *Unio crassus* a zahradní hlemýžďi. Převážně mikrofaunou se zabývá rozbor obratlovčí fauny v kapitole IV.2 z pera I. Horáčka. Kromě zmíněných ohnišť na pražení lískových oříšků ukázal vysoký podíl lísky v pylovém spektru z blízkosti abri Velký Mamučák na úmyslné rozšiřování tohoto keře, protože s ústupem osídlení se toto spektrum zásadně mění. S tím a s vypalováním pasek asi souvisí zakládání lesních požárů, doložené v okolí převisu Čin-Čan-Tau. Dokladů symbolického chování je stejně málo jako

v jiných skalních oikumenách severočeského mezolitu. Může s nimi souviset lidský zub a zlomek lebky z Dvojité brány u Rohlin a několik rozptýlených zlomků lidských kostí v Proškově převisu. Antropologickým nálezům je věnována kapitola III.3 od S. Sázelové a V. Kuželky. Intenzivní stopy lidské činnosti od samého počátku mezolitu, zejména mnoho přepálených zvířecích kostí, se našly u bizarně tenkého skalního útvaru Duhová brána u Branžeže, na místě, které je k běžnému obývání zcela nevhodné (str. 85).

V syntetizující kapitole III.1 podává Petr Šída chronologický přehled celého pravěkého osídlení regionu. Ze středního paleolitu je známa industrie bez výrazných typů z Jislovy jeskyně, drasadlo ze spráše od Valečova a ojedinělé nálezy mimo skalní města. Z nich nejvýraznější je nepatinovaný pazourkový pěstní klín z Javorku, představený zde kupodivu jen fotografií lícni strany (obr. III.2), takže jej autoři asi neměli plně k dispozici. Vzdor jeho malým rozměrům (asi 9,4 cm na délku) soudím, že je spíše acheuléenského než microquienského typu, zvlášť když tento industriální komplex tu má být dle autora zastoupen i jinými, méně zřetelnými nálezy. Neřešenou otázkou zůstávají pseudo(?)industrie Černoouzova „paradisienu“. Do mladého paleolitu spadá dílenský soubor ze Slatinek a několik blíže nezařaditelných nálezů, z nichž lze zmínit bifaciálně upravené dvoupodstavové jádro na těžbu čepelek z Jičína. Pomineme-li Jislovu jeskyni, osídlení skalních převisů začíná až v pozdním paleolitu. Nadějná je hlavně Zemanova a blízká Babí pec, kde vrty zastihly pravděpodobně nálezové vrstvy z této doby. Nejbohatší kolekce, obsahující hroty typu Federmesser, pocházejí z polohy Na Vápeníku u Doláněk.

Zlom v dějinách osídlení skalnatého prostředí se odehrál v mezolitu, kdy byly vedle převisů často obývány i paty skalních věží. Asi třetina ze 79 lokalit však neposkytla žádné artefakty, protože jde o zjištění z vrtů. Preboreální starý mezolit je doložen v šesti lokalitách. Samotné industrie jsou velmi chudé a samy o sobě by stanovení příslušnosti k této fázi neumožňovaly. Střední mezolit má začínat s nástupem boreálu 8,2 tis. let před Kr. a typické jsou pro něj soubory beuronieny B a C s úzkými trojúhelníčky. V nadpisu na str. 59 je datum 8,2 tisíc let uváděno jako cal BC, níže v textu zřejmě jako cal. BP, což čtenáře poněkud mate. Do této fáze lze datovat 22 lokalit. Zmíněné triangulární mikrolity se vyskytují v Kristově jeskyni, odkud pochází 403 kusů štípané industrie, z toho 19 nástrojů. Ve fauně převládají prasata a kuny, méně se vyskytují jeleni. Pozoruhodná jsou složitě upravená ohniště. V mladém mezolitu, datovaném do staršího atlantiku (6–5,5 ky BC) intenzita osídlení poněkud ustupuje a počínající zájem o dosud nevyužívané zdroje, jako jsou velevrub a hlemýžďi, má signalizovat počínající potravní krizi. Krátké geometrické trapézy, pro závěr mezolitu příznačné, se vyskytly jen na dvou z desítky takto zařazených stanišť (Mamutovo abri a Pod Pradědem).

I v důkladně prozkoumané oblasti Českého ráje se potvrzují poznatky ze západněji situovaných skalních měst, že totiž s nástupem neolitu do Polabí a Pojizeří v nich prokazatelně mezolitické osídlení končí, nebo se stává nezřetelným – nelze tedy souhlasit s tvrzením na str. 62, že „v Českém ráji pokračuje osídlení převisů se stejnou intenzitou, jak tomu bylo doposud“. Žádnou z několika málo lokalit, datovaných do proponovaného pozdní mezolitického horizontu (5,5 až 4 ky cal. BC), by na podkladě samotných štípaných industrií nebylo nutné klást do mezolitu. I když je samozřejmě nutno počítat s přežíváním nějakých opozdílů, směrodatný je převládající trend. Argument podobného surovínového složení nic neznamená, pokud šlo vždy o suroviny z blízkých zdrojů, což je ergonomicky přirozené – byl by důležitý jen v případě, že by se tu udržovala nějaká nepřirozená anomálie. Ani přežívání typické techniky zbraní, složených z mikrolitických segmentů, nic nedokládá, a absence domácích zvířat a střeptů svědčí jen o tom, že šlo o osídlení pro danou dobu neobvyklé a zcela periferní. Vyspělá mezolitická technika lovu vymizela, k obstarávání skrovné obživy zbyly pasti, oka a šťastné nálezy čerstvých mršin – samozřejmě těchž zvířat, jako předtím. K zajištění obživy úspěšným lovem by dochované ochuzené inventáře nestačily a netvořil žádnou „kulturu“; mohou být ale svědeckvím nahodilé činnosti jedinců, kteří se do těchto odlehklých míst uchýlili z nějakého jiného, asi už zemědělského prostředí. Na to mohou odpovědět teprve budoucí výzkumy. V Sovím převisu jsou podobné nevýrazné industrie bez postmezolitických prvků prováděny střepty LNK a KNP (str. 253). V tomto případě souvisí přítomnost keramiky patrně s pastevectvím, doloženým bobky. Kontakty posledních „kořistníků“ s nastupujícími zemědělci jsou ovšem pravděpodobné a dokládá je zejména tradice ve využívání metabazitových zdrojů u Jistebka v Jizerských horách, připomenutá

samostatnou kapitolou P. Šídy a J. Prostředníka. Pastervecké využívání skalních měst se zintenzivňuje v době bronzové a halštatské.

Podstatnou a rovnocennou součástí monografie jsou důkladné přírodovědné analýzy a velmi kompetentní paleoekologické studie od Petra Pokorného. S těmi se neodvažují polemizovat, jen bych se spíše v obecné rovině pozastavil nad možnostmi propojení poznatků z přírodních věd a archeologie. Zatímco P. Pokorný zůstal v podstatě na poli přírodovědy, neobyčejně důkladné paleoekologické rekonstrukce zlákal P. Šídu ke snaze o promítnutí získaných poznatků do interpretací lidských dějů. Není to nic výjimečného, protože každá interpretace, která nekončí mimo dosah člověka, tj. v přírodě, bývá zpochybňována, nebo alespoň vyvolá další otázky. Poukazování na roli změn ideologie pro zavádění zemědělského způsobu obživy (Cauvin 1997; Schmidt 2012), vycházející z výzkumů lokalit jako Göbekli Tepe nebo Çatal Hüyük, se metaforizuje kousáním vlastního ocasu, protože jsme se nedozvěděli, co řečené ideologické změny způsobilo. Hledat odpověď v lidských myslích nestačí, je nutno se uchýlit k něčemu materiálnímu, potažmo přírodnímu. Další otázky se tak odkazují do sféry přírodních věd, a archeologové to mají vyřešené. Hlubinu bezpečnosti v historických vědách je zkrátka nejlépe hledat ve vědách přírodních. *Natura ultima ratio*. Ale teď vážně: adaptace na přírodní prostředí je jedním ze základních přírodních procesů a projevuje se na všem živém. Není to tedy jen proces lidský, dle mínění procesualistů kulturní, protože kultura není nic jiného než extrasomatický prostředek adaptace (L. White). Přírodní proces adaptace však nadále existuje i u lidí, kde k němu ovšem přistupuje adaptace cestou vytváření artefaktů a plánování strategií. Odlišit oba zdroje není snadné, takže na samovolnou přírodní adaptaci se v případě lidí často zapomíná – stejně jako na fakt různé míry nezbytnosti adaptací záměrných. Mnohem větší bude v nehostinných prostředích (polární kraje, pouště, velehory), mnohem menší v mírných oblastech s bohatými biomy, k nimž patřilo i prostředí severočeských skalních měst. V takové krajině bylo docela dobře možné lenošit nebo vymýšlet něco, co s nezbytnou obživnou strategií nemělo nic společného. Dokonce i ve zmíněných nehostinných prostředích může být adaptace natolik ovlivněna tradiční kulturou, že vede k jevům kontraproduktivním – např. tradiční černé oděvy v pouštích Jemenu. Takto negativně může působit také nahrazení neomylných zvířecích instinktů kulturně podmíněným „plánováním“ – viz např. psychosociální aspekty lovu (Lot-Falck 1953) a dělení úlovku, resp. jakéhokoli výtvarku.

Tolik v rovině obecné. Za konkrétní důsledek oteplování je v knize považována mikrolitizace industrií, jejíž proces, zahájený již v teplejších výkyvech na sklonku pleistocénu, se v holocénu nerozvinul již tak plně, protože byl přerušen chladným výkyvem tzv. mladého dryasu (str. 59). Jiné eko-deterministické hypotézy považují oteplení naopak za příčinu rozmachu nástrojů makrolitických, protože jsou zapotřebí k práci se dřevem (Coles – Higgs 1969, 151 sq.). Makrolitické industrie jsou proto typické pro africké pralesy a nechybějí ani v mezolitu (Montmorency). Naopak mikrolitizace může být pokládána za důsledek ochlazování podnebí a vysychání (Vertés 1964, 179). Také ve snaze o vysvětlení, proč na Českolipsku a v Českém Švýcarsku mezolit s postupem zemědělství do Polabí mizí, zatímco v Českém ráji domněle nikoli, využívá Šída poznatku P. Pokorného: v prve zmíněných oblastech se málo usazovala spraš, byly tedy méně zalesněné, což v určitém okamžiku donutilo mezolitické lovce k odchodu (str. 64). Otázkou zůstává, proč tento okamžik přišel právě s obsazením nížin populací zemědělců, když v přírodě pahorkatin se nic podstatného nezměnilo, a proč bylo zdejší mezolitické osídlení ještě poněkud intenzivnější než to ve vegetačně příznivějším Českém ráji.

Přes tyto rozpory či spíše diskutabilní názory zůstává předložená monografie monumentem plodného a promyšleného týmového přístupu ke konkrétní archeologické problematice vymezeného regionu a počinem hodným následování.

Martin Oliva

Literatura

- Cauvin, J. 1997: Naissance des divinités, Naissance de l'agriculture. La révolution des symboles au Néolithique. Paris.
- Coles, J. M. – Higgs, E. S. 1969: The Archeology of Early Man. London.

Lot Falck, E. 1953: Les rites de chasse. Paris.

Schmidt, K. 2012: Od prvních vesnic k raně městským strukturám. In: A. Jockenhövel ed., Dějiny světa 1, Praha, 137–152.

Švoboda, J. ed. 2003: Mezolit severních Čech. Dolnověstonické studie 9. Brno.

Švoboda, J. ed. 2017: Mezolit severních Čech II. Dolnověstonické studie 22. Brno.

Vertés, L. 1964: Tata, eine mittelpaläolithische Travertin-Siedlung in Ungarn. Budapest.

Jarmila Čiháková – Martin Müller: Malostranská rotunda svatého Václava v Praze. Archeologické prameny k dějinám Prahy 8. Národní památkový ústav – úz. odb. prac. v Praze, Praha 2020. 520 str.

Znalosti o topografii a vývoji raně středověkého osídlení pod Pražským hradem se během posledních třiceti let prohloubily nečekaným způsobem. První objevy úseků podhradních dřevohlinitých fortifikací a dřevěných cest, učiněné v 90. letech minulého století, zapůsobily jako zjevení. Co ale v poměrech české archeologie činí z nepřetržité záchranné činnosti na Malé Straně skutečný zázrak, je výrazně pokročilý stav publikované pramenné základny. Stojí za tím úsilí několika archeologů, z nichž se v terénu i u počítače nejvíce nadřela Jarmila Čiháková. Její mimořádné zásluhy o archeologii Prahy došly patřičné odměny v podobě nálezů pozůstatků rotundy sv. Václava na Malostranském náměstí, zachovaných v podzemí někdejšího barokního chrámu stejného zasvěcení. Fragменты zdiva a podlahy románské stavby se podařilo zachytit při stavebních pracích v listopadu 2003, terénní výzkum probíhal s přestávkami do října 2005. V následujících letech se díky vstřícnosti investora uskutečnila konverze suterénního prostoru v důstojnou expozici konzervovaných pozůstatků rotundy.

Kniha, která vznikala v uplynulých patnácti letech, nezapře vrozenou preciznost sešrané autor-ské dvojice. Z předložené dokumentace zřetelně vyplývá, že se terénní výzkum vymykal z běžné záchranné archeologické činnosti v městských jádrech. Proveden byl na úrovni badatelských objevů paleolitických sídlišť, při nichž čas nelimituje exkavační a dokumentační postupy. Objevitele rotundy ovšem netísnil pevně stanovený harmonogram prací, protože z původního záměru investora rychle sešlo v důsledku nálezů románského zdiva. I za těchto podmínek ale byla nadstandardní vysoká hustota dokumentovaných řezů nadložními vrstvami, kombinovaných s četnými zákresy stavebních konstrukcí. Z terénních kreseb číší snaha o co nejvěrnější zachycení nálezových situací. Rovněž fotografická dokumentace byla pořizována navýsost zodpovědně.

Hlavní náplní knihy je detailní popis a interpretace nálezových situací, které autoři prezentují po jednotlivých vývojových fázích. Nejprve popisují konstrukce dvou barokních kostelů, které vznikly na místě rotundy v 17. století, kdy se dnešní střed Malostranského náměstí zásadně změnil architektonicky i urbanisticky. Počátek této etapy spadá k roku 1625, kdy kostel sv. Mikuláše s přílehlými nemovitostmi získali jezuité, aby si zde vybudovali správní centrum české provincie. K rotundě, jež zatím nedoznala výrazných stavebních úprav a fungovala jako kaple u svatomikulášského chrámu, v letech 1628–1632 přistavěli prostornou loď. V letech 1684–1688 pak celou tuto stavbu zbořili a nahradili kostelem tvořícím jeden stavební celek se správním domem řádu. V podzemí velkorysě novostavby, která dnes spolu se sousedním chrámem sv. Mikuláše dominuje náměstí, se dochovaly zbytky rotundy, které nekolidovaly s podlahou přízemí. Ubourané torzo válcové lodi však výrazně narušily barokní krypty, apsida zanikla kompletně. Se stejnou mírou pozornosti, jakou autoři věnují baroknímu vývoji, pojednávají o dokladech dřívějších stavebních úprav rotundy v gotickém a renesančním období, kdy se změny hlavně týkaly dlažby a komunikačního schématu.

Pozůstatky rotundy jsou popsány do nejmenších podrobností. Hodnotu památky umocňuje dochovaný fragment původní podlahy tvořené dlaždicemi vyšehradského typu. Autoři právem zdůrazňují jeho unikátní povahu, protože jediný analogický nález fragmentu podlahy, učiněný v bazilice sv. Vavřince na Vyšehradě na konci 19. století, byl po objevu rozebrán. Podlahu malostranské rotundy zdobily tři reliéfy. Schod u vítězného oblouku byl lemován čtvercovými dlaždicemi s vegetabilním pletencem. Jinak se v lodi uplatňovaly šestihřanné dlaždice s gryfem, nebo lvem, dále pak hladké trojúhelné doplňkové dlaždice.

Výzdoba podlahy představuje klíčovou oporu absolutního datování výstavby rotundy. Autoři obšírně představují názory předchozího bádání na stáří dlaždic vyšehradského typu, založené hlavně měrou na představách o chronologii stavebního vývoje panovnického a církevního okrsku na Vyšehradě a Ostrovského kláštera. Z provedené rešerše vyplývá prozatímní absence přímých datačních opor, východiskem nadále zůstávají úvahy o určujících stavebních aktivitách Vratislava II. na Vyšehradě. Autorům se tyto hypotézy jeví jako důvěryhodné, a proto do jeho vlády kladou i výstavbu svatováclavské rotundy na Malé Straně. A dodávají, že keramické střepy vyzdvížené ze starších vrstev nevznášejí nové záchytné body do diskuse o stáří dlaždic vyšehradského typu.

Autoři se zaujatě pustili do hledání analogií dlaždic vyšehradského typu, přičemž ikonograficky blízké výrobky zachytili u Balatonského jezera, další a hodně volné analogie až ve Střední Asii. Následně formulují přímočaré úvahy o orientálních vlivech na tvorbu středoevropských řemeslníků. Podrobnostmi o asijských lokalitách ale neplodně zatěžují svůj výklad, protože románské umělecké řemeslo obecně, nejmarkantněji kovolitectví, je po ikonografické stránce úzce geneticky spjato s orientálním uměním. Podobně zbytečně, resp. bez hlubšího zdůvodnění autoři hledají po celé Evropě analogie obloučkového vlysu malostranské rotundy, doloženého kresbou Roelandta Saveryho z počátku 17. století. Jediným smyslem tohoto pátrání je snaha dokázat, že obloučkový vlys se mohl v Čechách uplatňovat již za Vratislava II. K takovému záměru ovšem starší analogie z příliš vzdálených lokalit, např. ze Španělska, sotva mohou sloužit jako vodítka.

V zevrubně prozkoumaném souvrství pod podlahou lodi rotundy autoři zachytili stopy dvou staveb, které interpretují jako starší, po sobě následující kostely. Představa o existenci mladšího z nich se opírá pouze o nepřímé doklady, nicméně hodně přesvědčivé. V důkladně promyšlené argumentaci hraje klíčovou roli rozměrná jáma na hašení vápna, která je stratigraficky evidentně mladší než pozůstatky nejstaršího kostela a zároveň je porušena základovou rýhou rotundy. Kde přesně příslušná zděná stavba stála, zjistit nelze, autoři s ní spojují několik kamenů vhozených do základového vkopu rotundy a druhotně použitých v jejím zdivu (mj. torzo monolitického okénka a kámen s fragmentem malované omítky).

Dokladem existence prvního kostela je jedna řádka kamenů vyskládaných tak, že jejich hrany vytvářejí přesnou kruhovou linii. Autoři tento útvar považují za bázi základu lodi rotundy, přičemž kruhová spojnice hran kamenů udávala obrys podlahy. Stěží lze operovat jinou interpretací segmentu kamenného kruhu, objeveného pod lodí (mladší) rotundy. Základy nejstarší kultovní stavby musely být hodně mělké, hrany vkopu se zachytit nepodařilo. Řádku kamenů vyskládaných do kruhu překrylo poměrně mohutné planýrovací souvrství, do něhož se zahlubuje zmíněná jáma na hašení vápna. U kostela nejstarší vývojové fáze chybějí doklady maltového pojiva, zato se v jeho zánikovém horizontu podařilo objevit fragmenty jemné hliněné omítky s monochromním tmavým nátěrem. První kostel autoři datují na základě keramických střepů z mladších a starších vrstev do poloviny 10. století. Vznikl v prostoru s dynamickým sídelním vývojem, o čemž svědčí fragmenty starších srubových staveb několika vývojových fází.

Vzácný objev rotundy bezpochyby vyžadoval časově náročné dokumentační a exkavační postupy, publikaci by ale prospěl uměřenější přístup – i vzhledem k závažnosti nálezů. Nejen okolnosti výzkumu autoři líčí do zbytečných podrobností. Jejich snaha prezentovat terénní situace dokonalým způsobem učinila z knihy vysoce náročnou lekturu, přepínající pozornost a trpělivost čtenáře, i když je danému žánru uvklý. Paradoxně proto působí dlouhé odstavce s popularizačním výkladem, vtělené do knihy na několika místech. Je namístě, že autoři detailně popsali nálezový kontext pozůstatků raně středověkých kostelů. U stop starších sídelních aktivit, které v místních poměrech představují běžné nálezové situace svého druhu, by ale bohatě stačila souhrnná charakteristika, a nikoli popis po jednotlivých vrstvičkách. I vrcholně středověký a raně novověký stavební vývoj rotundy bylo možné výrazně zstručnit, aniž by to bylo ke škodě věci. Ani dlouhé pasáže, v nichž se autoři pokusili nastínit raně středověký sídelní vývoj pražského levobřeží, nenaleznou čtenáře mimo úzký okruh archeologů. Ovšem i oni se budou ztráčet ve výkladu přesytném detailními údaji o terénním reliéfu. Nic nového nepřináší pasáže o problematice svatováclavských legend. Místo obšírného výtahu ze starší specializované literatury by stačilo stručné připomenutí, že v místě malostranské rotundy se udal jeden ze zázraků spjatých s přenesením ostatků knížete.

Archeologové a stavební historici spíše než sáhodlouhé popisy náleзовých situací ocení bohatý obrazový doprovod, byť soubor terénních fotografií by jistě bylo možné lépe protřídit. Zato u kreseb lze jen málokterou označit za nadbytečnou. A všechny se vyznačují vysokou názorností, ať se jedná o detailní zobrazení archeologických náleзовých situací či generální plány a řezy, pomocí nichž jsou pozůstatky rotundy a zkoumané terény zasazeny do kontextu okolní zástavby. Čtenář si tak může učinit přesnou představu o prostorových a výškových poměrech raně středověkých situací vůči barokním stavbám. Vzorová je barevná úprava plánů, analyticky znázorňující jednotlivé vývojové fáze.

Jistý segment knihy bude ostře rozdělovat čtenáře. Jedni přivítají, druzí naopak úplně odmítnou originální metodu autorů, pomocí níž údajně rozuzlili univerzální geometrický koncept, jenž se prý komplexně uplatnil při výstavbě malostranské rotundy, resp. rotund obecně. A to nejen při vytyčování celkového půdorysu stavby, ale i při rozměřování skladby podlahy, ba i při komponování reliéfů na dlaždicích. Pokud bychom nabízené představy přijali, pak bychom museli od základu změnit pohled na samu podstatu románského umění a stavitelství.

Primárním důvodem, proč autoři vykročili na pole výzkumu středověké matematiky, byla snaha o rekonstrukci kompletně zaniklé apsídy. Za tímto účelem analyzovali geometrii půdorysů 29 rotund, aby se dobrali principů jejich hmotové struktury. Kýžené zákonitosti prý odhalili. Veškeré analyzované rotundy byly podle jejich mínění vyměřeny podle jednotného principu určité osnovy kružnic a trojúhelníků. Jedním dechem ale dodávají, že ve zkoumaném vzorku staveb „nebyla žádná řešení shodná, nýbrž pro každou rotundu byl vytvořen jedinečný originální projekt, jehož konstrukční řešení vychází z hlubokých znalostí geometrie“ (s. 41). Na problém tak můžeme nahlížet i tak, že se autorům knihy podařilo odhalit univerzální (pro dávné stavitele nevědomý) geometrický princip propojování dvojice válcových těles.

Nedůvěru vzbuzuje už sám způsob sběru analyzovaného vzorku: autoři bez jakékoli předchozí diskuse porovnávají stavby ze dvou století, z dosti různorodého sociálního kontextu (od staveb zakládaných panovníky po kostelíky z odlehlých koutů Čech) a značně rozdílných dimenzí. Nadto operují poměrně početným souborem plánů vytvořených v širokém časovém rozpětí různými autory. Je tedy otázkou, zda se některá ze zaměření liší od reálných proporcí staveb v míře, která podstatně ovlivňuje analýzu... Z celého souboru předložených výsledků bádání o geometrii rotund působí jako nosné jediné zjištění, že půdorysy vykazují vytyčovací schéma v loktových měřácích.

Prý podle stejného principu, jaký je obsažen v půdorysu rotundy, vznikla i geometrie skladby její podlahy. Autoři přitom sami upozorňují, že použité „dlaždice nejsou zcela pravidelné a jejich rozměry vykazují značné odchylky způsobené technologií výroby i stupněm zachovalosti, a to i v případech, kdy evidentně pocházejí ze stejného kadlubu“ (s. 160). Nadto pro přesný rekonstrukční výpočet skladby podlahy v počítači posloužil fragment podlahy uchovaný sice v původní poloze, ale narušený tím (a dochovaný díky tomu), že klesl v důsledku nezhuťněného podkladu. Přesto autoři tvrdí, že podlahy byla záměrně vyskládaná tak, aby v osách lodě vycházela na celé dlaždice. Dávným stavitelům podsouvají snahu o téměř milimetrovou přesnost (k níž se dobrali až za pomoci modelování v počítači), a přitom sami operují s polohou dlaždic, které se oproti původní poloze posunuly o několik – neznámo o kolik (!) – centimetrů.

Třetí, nejskrytější plán údajného geometrického univerza rotundy by měl být zakódován do reliéfu dlaždic vyšehradského typu. Autoři nad jejich výzdobnými motivy konstruují složité systémy kružnic, které evokují ikonickou Kubištovu přípravnou kresbu k obrazu sv. Šebestiána. V oblých tvarech gryfů a lvů se některé z kružnic skutečně (a nepřekvapivě) protínají s částmi zvřecích těl. Autoři se svou teorií opět pokoušejí verifikovat tak, že stejný princip, jaký shledávají při tvorbě reliéfů na dlaždicích z malostranské rotundy, nalézají na dlaždicích z jiných lokalit, zdobených motivy totožnými, v detailech ale podstatně odlišnými. Přesto prý každý kadlub byl zhotoven podle univerzálního principu.

V případě dlaždic je metoda jasným přáním otce myšlenky: hustota kružnic je natolik vysoká, že některé z nich se částečně (přibližně) shodují s reliéfem, jiné ovšem probíhají mimo. Výchozí body geometrické osnovy autoři zvolili arbitrárně – tak, aby co nejlépe odpovídaly románskému reliéfu. U každého z kadlubů tedy výchozí bod konstruovaného systému kružnic, který na první i druhý

pohled působí značně chaoticky, vychází na jiné místo, a přesto vůči reliéfu nedokonale. Jediným společným principem desítek prezentovaných fotomontáží je velká hustota kružnic (v řádech desítek) zkonstruovaných způsobem, aby co nejlépe takřkajíc sedly na reliéfy. Takové počínání se ocitá za hranou seriózního bádání. Nepřesvědčivě působí i tvrzení autorů, že se jim na jednom z reliéfů podařilo rozpoznat stopy vyměřovací osnovy zhotovitele kadlubu v podobě otisků údajných vpichů od hrotu kružítka a jednoho segmentu kružnice. Dvě údajné stopy hrotu kružítka mohou být kazy jakéhokoli původu. Oblá linie pod břichem gryfa se skutečně jeví jako doklad drobné změny v průběhu vyřezávání kadlubu, ale od kružítka pocházet nebude, protože má charakter žlábků proměnlivé šířky. Neuvěřitelně zní tvrzení autorů, že jednoduché motivy gryfů a lvů představují raný doklad snahy o dosažení perspektivy.

Kapitolami věnovanými geometrii se jako červená nit vine představa autorů, že dávní stavitelé byli v zajetí snahy o dosažení co nejharmoničtějšího celku, kterého si ale žádný smrtelník nemohl být vědom. Rotundu a její výzdobu koncipovali nesmírně sofistikovaně údajně proto, aby komunikovala s nadpřirozenem. Spirituální idea prý „nejspíš vycházela z filozofické symboliky čísel a proporcí, z oblasti posvátné geometrie a ustálených vztahů mezi geometrií a matematikou, na jejichž odkrytí postrádáme vzdělání, schopnosti i zkušenosti“ (s. 40). Patosem prosáklá slova v prvé řadě skýtají vzhled do myslí autorů knihy: podle nich byli dávní stavitelé natolik geniální, že jejich postupům nedokážeme porozumět. Ostatně stavitele rotundy na mnoha místech knihy pasují do role geniálního matematika.

Představa o rotundě jako dokonale vyladěném geometrickém nástroji komunikace s nadpřirozenem je pointována exkurzem Petra Hadravy, pracovníka Astronomického ústavu AV ČR. Předmětem jeho zkoumání je azimut hlavní osy stavby. Autor dospěl k závěru, že je záměrně orientována k západu slunce na dva svátky spojené s kultem sv. Václava. Aby ale své výpočty vůbec mohl provést, musel přesně zadat rok postavení rotundy – a operoval s *de facto* arbitrárně zvoleným rokem 1085. I tak mu ale azimut neukázal k 4. březnu, kdy se připomíná akt přenesení knížecích ostatků, nýbrž k 12. březnu. Podobná odchylka nastala u výročí zavraždění knížete. Místo na 28. září ukázal azimut osy rotundy na 20. září. Při takové toleranci musela rotunda, orientovaná podle obecného principu od západu k východu, samozřejmě ukázat na svátky spojené se svatováclavským kultem. V kontextu prezentace metod hyperpřesných astronomických měření s údivem čteme, když astronom jaksí mimochodem konstatuje, že „vzhledem k blízkosti západního obzoru (kolem 1 km) je nutné počítat s větší chybou, protože v této vzdálenosti jednomu stupni odpovídá přibližně 17 m, takže např. zalesnění mohlo skutečný obzor znatelně zvýšit“ (s. 74). Daná slova napovídají, že stavitel rotundy by musel být skutečně nadán nadpřirozenými schopnostmi, aby při velké blízkosti západního obzoru dokázal přesně orientovat rotundu podle svátků, protože sebemenší změna úhlu znamenala značný výkyv na obzoru. Astronom tautologicky uzavírá: „jak prokázal náš výpočet orientace rotundy, zdá se vysoce pravděpodobné, že datum přenesení ostatků sv. Václava nebylo zvoleno náhodně, ale bylo vybráno symbolicky v symetrii k datu jeho zavraždění“ (s. 75). Citovaná slova nemohou nepřipomenout pořekadlo o slepici a vejci.

Knihy o malostranské rotundě zaujme badatele různého ražení a několika specializací. Její nepochybnitelná hodnota tkví v precizně realizovaném a neméně precizně prezentovaném terénním výzkumu mimořádně hodnotné památky. Respekt vzbuzuje kvalita a objem pořízené dokumentace. Publikace představuje důležitý vklad do diskuse o románských dlaždicích nejstarší časové vrstvy a zásadním způsobem obohacuje představu o topografii podhradí Pražského hradu v raném středověku. Co se týče umanuté snahy autorů o postižení univerzálního geometrického principu románského umění a stavitelství, u mě kniha posílila skepsi k takovému počínání obecně. Jinak naladěné badatele ale může ohromit a povzbudit k podobným pokusům.

Jan Kypta

Luděk Galuška – Věra Hochmanová-Vávrová – Vilém Hrubý – Jiří Mítáček: Uherské Hradiště–Sady. 500 let křesťanství ve střední Evropě. I. Katalog pohřebišť. Hroby z 9. století až začátku 13. století. Moravské zemské muzeum, Brno 2018. ISBN 978-80-7028-516-9. 395 str., 2 plány.

Po šedesáti letech od terénního výzkumu na výšině u Sadů přichází kompletní publikace katalogu prozkoumaných hrobů. Jedná se o první díl trilogie, jejíž název je doplněn o obtížně pochopitelný údaj o 500 letech křesťanství ve střední Evropě. Autory tohoto dílu jsou především již zvěčnělí Věra Hochmanová-Vávrová a Vilém Hrubý, kteří vedli a dokumentovali terénní výzkum. Práce dalších dvou spoluautorů spočívala ve zpracování úvodu, zajištění velmi kvalitní kresebné i fotografické dokumentace nálezů a redakci. Jedná se v podstatě o nálezovou zprávu z terénního výzkumu v letech 1960–1962, na níž se projevuje veliký časový odstup. V té době byly běžné jiné standardy terénních prací i dokumentace, a navíc Moravské muzeum, v jehož gesci byl výzkum prováděn, nemělo velké možnosti nasazení technického personálu zajišťujícího dokumentaci.

Představa, že by katalog měl obsahovat jen objektivní pozorování a ne interpretaci, platí samozřejmě jen částečně. Již samo rozdělení hrobů na ty, které jsou z 9. až první poloviny 10. stol., a ty z druhé poloviny 10. až začátku 13. stol. je výsledkem pozorování vedoucích výzkumů na základě inventáře, stratigrafie a hloubky hrobových jam. Na problematičnost zařazení hrobů do dvou fází poukázal již Luděk Galuška, ale zatím se pracuje se zařazením 87 hrobů do první fáze pohřbívání a 871 hrobů do fáze druhé. I sám výběr toho, co se v odkrytých hrobech považovalo za hodno pozornosti a zaznamenání, bylo ohraničeno možnostmi a zájmem vedoucích. Součástí katalogu je i průlom ve zdi s přízdívkou na vnější straně, evidovaný jako hrob VM 87, který byl s rezervou interpretován jako původní hrob arcibiskupa sv. Metoděje (Galuska 1996, 76, 121).

Označení hrobů v katalogu bylo redakčně zpracováno tak, aby bylo přehledné. Základní antropologické údaje, jako pohlaví a věk, byly stanoveny, dnes bychom spíše řekli, že odhadnuty, Martou Dočkalovou a Romanem Bortelem, ale v dalších svazcích trilogie se počítá s publikováním podrobnějších výsledků. Údaj v rubrice „Lokace“ znamená umístění konkrétního hrobu do čtvercové sítě, což umožňuje dobrou orientaci v příložených plánech. Drobné nepřesnosti, jako číslování hrobů

VM62 a VM46, nebo lokace hrobu VM13 do čtverce D4, hrobu VM63 do čtverců F5/G5, hrobu VM69 do čtverců E6/F6 a hrobu VM79 do čtverce F2, jsou lehce opravitelné. Rubrika „Hrobová jáma“ obsahuje údaje o půdorysu a hloubce, orientaci vůči světovým stranám, charakteristice zásypu a stratigrafická pozorování. Při výzkumu roku 1961 a na počátku roku následujícího se v této rubrice objevují záznamy o „mrtnvolném humusu“, a to ojedinelé u hrobu z první fáze (VM70), mnohem častěji u hrobů mladších. Jednalo se o jev, který upoutal pozornost, ale na jeho nejasnou interpretaci poukazuje buď poznámka, že není blíže popsán, nebo otazník. S největší pravděpodobností se však jednalo o zetlelé dřevo z dřevěných konstrukcí nebo rakví.

Důležitá pozorování jsou zaznamenána v rubrice „Poloha a orientace kostry“. Uvedeny jsou zde údaje o zachování kostry, orientaci, délce, poloze lebky i horních a dolních končetin. Menší odchylky od převažující západovýchodní orientace jsou zaznamenány ve stupních, ale opačná orientace je jen velmi vzácná (VM48, MH626a). Svůj význam mají údaje o dislokacích jednotlivých kostí i částí skeletu. Od samotného počátku výzkumu byla pozornost věnována rozvolnění pánevních kostí, které v některých případech částečně překrývaly ruce, což svědčí o pohřbu v dutém prostoru. V některých případech je možné porovnání s vzácnou fotografickou dokumentací. Někdy je tento jev patrný na fotografii, i když není zaznamenán verbálně (VM122, VM139, VM187, VM786). U hrobu VM807 je uvedeno, že levá ruka „byla překryta pánevní kostí“, ale fotografie svědčí o opaku.

Až desítky let po terénním výzkumu na sadské výšině se při dokumentaci hrobů začala sledovat poloha stehenních kostí vzhledem k pánvi, protože pootočení distálního konce femuru nasvědčuje pohřbu v dutém prostoru. Písemně nebyl tento jev v dokumentaci sadského výzkumu zaznamenán, ale je patrný na mnoha fotografiích, snad nejlépe u hrobů VM3 a VM70, ale i u mnoha dalších (MH122, MH160, MH182, MH247, MH310, MH388, MH396, MH447, MH545, MH549, MH815). Je z toho patrné, jak je důležitá fotografická dokumentace zachycující objektivně odkrytou situaci. Někdy popis neodpovídá fotografii (MH686). Díky písemné i fotografické dokumentaci lze říci, že i v této lokalitě byla většina pohřbených v obou fázích ukládána do dutého prostoru, ať se jednalo o vydřevenou komoru, nebo rakev (viz Unger 2012; Mazuch – Hladík – Skopal 2017).

Maximální pozornost byla věnována nálezům a přílohám v jednotlivých hrobech. Zaznamenávala se jejich poloha v hrobu a každý předmět je popsán. Jednotlivé předměty jsou zobrazeny jak kresebně, tak fotograficky. Úzký, 6,7 cm dlouhý pískovcový artefakt s vyvrtaným otvorem z hrobu VM22 je označen jako brousek, ale pravděpodobně se jednalo o prubřífský kámen (viz *Ježek – Zavřel 2013*).

Rubrika „Poznámky“ se pravidelně vyskytuje u hrobů starší fáze, kde obsahuje údaj o sociálním zařazení pohřbeného. Jedná se o interpretaci, která v katalogu nebyla nezbytnou. Za hrob příslušníka absolutně nejvyšší společenské elity je považován jen hrob v kapli (VM3), který byl již dříve důvodně interpretován jako hrob knížete/krále Svatopluka (*Galuška 1996*, 122–125). Hroby s bohatší výbavou a hroby situované v interiéru kostela a přístavků jsou přisuzovány nejvyšší společenské elitě. Z hrobů v exteriéru je tak označen hrob ženy VM43 (tzv. sadská princezna) a hrob ženy VM41 pohřbené v rakvi s věderkem, nožem a zlatou náušnicí. Dále jsou to tři hroby (VM49, VM52, VM53) v hrobové komoře, nad níž byla zděná nadstavba. Jisté by nebyl problém další hrob muže v kapli (VM2) a hrob ženy v hrobové komoře (VM4) přiřadit k absolutně nejvyšší elitě, ale je zřejmé, jak je taková klasifikace nejistá. I hroby s méně výrazným inventářem, ale uložené v interiéru kostela, nebo hrob se zlatými náušnicemi situovaný vně kostela, jsou přiřazovány ke společenské elitě. Méně výrazný je inventář, který vedl k zařazení většího počtu hrobů do kategorií střední, střední/vyšší, střední/nížší, nebo nižší/střední. Označení hrobu VM20 s kružitkovým rydlem za hrob řemeslníka (?), hrobu VM33 za hrob bojovníka (?), nebo hrobu VM77 za lovce, jsou výsledkem momentálního interpretačního nápadu. Hroby bez nálezů, nebo jen s nádobou, jsou označeny jako hroby nižší společenské vrstvy. Součástí této rubriky je i možné či pravděpodobné chronologické zařazení do velkomoravských horizontů. Někdy jde jen o rámcové zařazení, ale jindy je upřesněno (starší horizont, starší až mladší horizont 9. stol., mladší až pozdní horizont druhé poloviny 9. až první poloviny 10. stol., třetí třetina 9. až první polovina 10. stol.). Jde o výsledky velmi speciálních chronologických úvah, kterým se věnoval Luděk Galuška v celkovém vyhodnocení sadského výzkumu (*Galuška 1996*, 90 n.), které však v katalogu mohly chybět, protože v dalších dílech trilogie jim bude jistě věnována patřičná pozornost. V druhé části katalogu, kde jsou zařazeny hroby z druhé poloviny 10. až začátku 13. stol., údaje o možném

sociálním zařazení i podrobnějším chronologickým datování chybějí a můžeme se na ně těšit v dalších dílech trilogie.

Publikace katalogu hrobů z hřbitova zkoumaného v lokalitě Uherské Hradiště – Sady představuje důležitý pramen. Především Ludkovi Galuškově se při redakci šedesátileté terénní dokumentace podařilo maximum možného. Význam tohoto díla bude plně doceněn až při vyhodnocení plánovaném v dalších svazcích trilogie.

Josef Unger

Literatura

- Galuška, L. 1996:* Uherské Hradiště – Sady. Křesťanské centrum říše Velkomoravské. Brno: Moravské zemské muzeum.
- Ježek, M. – Zavřel, J. 2013:* Touchstones in graves from the Avar and Great Moravian periods. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 43, 117–129.
- Mazuch, M. – Hladík, M. – Skopal, R. 2017:* Úpravy hrobových jam a dřevěné konstrukce v hrobech na pohřebištích Velké Moravy (sociální, duchovní a chronologický fenomén). Brno: Archeologický ústav AV ČR.
- Unger, J. 2012:* Archeologický výzkum pohřebiště z 11. stol. v Divákách – Padělky za humny. *Jižní Morava* 48, 220–260.

Zdeněk Klanica – Blanka Kavánová – Pavel Kouřil – Šimon Ungerman: Mikulčice – Die Nekropole an der dreischiffigen Basilika. Studien zum Burgwall von Mikulčice Band XII. Archeologický ústav AV ČR, Brno 2019. ISBN 978-80-7524-019-4. 413 str. s 188 obr., 60 tab., 1 plánovou přílohou.

Je potěšitelné, že šest desetiletí (ve skutečnosti byl výzkum zahájen roku 1955 a ukončen až roku 1971) po odkrytí hřbitova kolem trojlodní baziliky v Mikulčicích se veřejnosti dostává do rukou kompletní publikace objevené situace a katalog nálezů. Způsob terénní dokumentace, časový odstup, a také tragický požár výzkumové základny, jenž zničil část dokumentace i inventáře hrobů, to vše jsou příčiny mnoha problémů, které zpracovatelé výsledků výzkumu 562 hrobů museli řešit. Neúplnou kresebnou a fotografickou dokumentaci sjednotili tak, aby údaje k jednotlivým hrobům obsahovaly číslo hrobu, nálezový čtverec, půdorys hrobové jámy, stratigrafický kontext skeletu, případně i hrobové jámy, hloubku hrobové jámy či skeletu, polohu skeletu včetně stupně dochování, dislokace kostí, délky a orientace vůči světovým stranám. Věk a pohlaví je

převzato z publikované zprávy *M. Stloukala (1967)* a následuje výčet inventáře. Ve zvláštní rubrice „Funde“ jsou popsány nálezy. Velmi důležité jsou rubriky „Stratigraphie“ a „Bemerkungen“, v nichž jsou popsána důležitá pozorování vycházející ze srovnání kresebné a fotografické dokumentace. U popisu hrobu je odkaz na vyobrazení obsahující kresbu hrobu včetně nálezů a někdy i na fotografie v příloze.

Zpracování si vyžádalo kritickou práci, při níž bylo odhaleno mnoho nepřesností a chyb v terénní dokumentaci. Autoři se studiem dokumentace a jejím vzájemným srovnáváním snažili tyto chyby eliminovat. Kresby hrobů jsou provedeny pečlivě podle terénní dokumentace a mohou být dobrým podkladem pro další zpracování. Kresby a fotografie se někdy doplňují. Např. u hrobu 203 fotografie podstatným způsobem doplňuje neúplnou kresbu. Kresby jednačtyřiceti hrobů se nedochovaly. V některých případech to lze vysvětlit i tak, že pozornost věnovaná hrobu 490 s bohatým inventářem vedla k zanedbání kresebné dokumentace v té době odkrývaných hrobů (491, 492, 493, 494, 496, 498), podobně vedle podrobné dokumentace hrobu 512 chybí kresby hrobů 511, 513 a 515.

Poloha horních končetin je většinou popsána jen obecně „Arme entlang dem Körper“ a jen v některých případech je uvedeno, že předloktí se nachází pod rozevřenou pávní, což je důležité z hlediska pohřbu v dutém prostoru. Tento jev byl sledován a zaznamenáván především v pozdějších fázích výzkumu, ale na kresebné i fotografické dokumentaci je možno jej pozorovat i v dalších hrobech (203, 532, 824, 1109). V textu je často zaznamenána dislokace kostí, a v některých případech je dokonce interpretována jako projev pohřbu v dutém prostoru (hroby 544, 546, 674, 1099), nebo činnosti zvířat (hroby 557, 1082). Zcela mimo pozornost zůstalo pootočení stehenních kostí při rozvolnění pánevní partie při pohřbu do dutého prostoru. Díky kresebné a někdy i fotografické dokumentaci je tento jev možno zřetelně zaznamenat u celé řady hrobů (216, 383, 468, 567, 1085, 1118, 1196 ad.). Zvláštní pozornost věnovali autoři stratigrafické situaci a rozmístění jednotlivých artefaktů v hrobu. U hrobů 318, 380, 490 jsou doplněna pozorování z revizního výzkumu roku 2011, což zvláště u hrobu 380 bylo velmi důležité, protože zde bylo zjištěno, že kamenná vrstva severní zdi střední lodi překrývá hrobovou jámu. Na plánu 1 tato nová skutečnost není zaznamenána.

Zhruba ve stejné době jako odkryv pozůstatků trojlohní baziliky s hřbitovem v Mikulčicích probí-

hal výzkum velkomoravských kostelů a hřbitovů na Pohansku u Břeclavi a na výšině u Sadů nedaleko Uherského Hradiště. Nyní jsou ke všem třem výzkumům po takřka šedesáti letech k dispozici tištěné kompletní nálezové zprávy, které jsou výsledkem kritické odborné práce. Při jejich srovnání pak za nejlepší můžeme považovat publikaci týkající se Pohanska od *F. Kalouska (1971)*. Především na metodicky dobře vedeném terénním výzkumu se významně podíleli Bořivoj Dostál a Augustin Šik, který po technické stránce dokumentaci dovedl do publikované podoby. Práce byla zveřejněna jen několik let od ukončení výzkumu, takže výsledky zpracovávali přímí účastníci terénních prací. Naproti tomu terénní výzkum v Sadech u Uherského Hradiště vedli Vilém Hrubý a Věra Hochmanová, kteří neměli k dispozici takové technické zajištění jako Katedra prehistorie Brněnské univerzity, nebo Archeologický ústav ČSAV. Kompletní nálezová zpráva pak byla zpracovávána až mnohem později (*Galuška a kol. 2018*).

Mikulčický výzkum disponoval jak finančními, tak dostatečnými technickými prostředky, ale v počáteční fázi nejednotnou terénní dokumentaci vedlo několik mladých nezkušených archeologů, což se projevilo na její kvalitě. Plošně rozsáhlé odkryvy za pomoci velkého počtu brigádníků vydaly nálezy mimořádně vzácného inventáře, nejen šperků, ale i zbraní. Efektivní výzkum upoutal pozornost široké veřejnosti, nejen v rámci státu, ale i v Evropě, což pracovišti zajistilo přísun velkých finančních prostředků. Ostatně to vedoucí výzkumu Josef Poulík deklaroval na jedné akci za účasti politické reprezentace slovy: „My archeologové musíme kopat, dokud je ruka Páně ...“, pak se rozhlédl po přítomných funkcionářích a dodal, „... tedy pracujícího lidu, otevřená.“ Plocha s hroby se ponechávala dlouho odkrytá, čímž kostry jistě silně trpěly, ale ten pohled byl pro mě tehdy fascinující. Teprve od roku 1965 zastupoval vedoucího výzkumu Zdeňek Klanica, který dokumentaci dal určitý řád, ale to se již kopal jen okrajové části hřbitova. Snaha o celkové vyhodnocení tohoto výzkumu vyústila v letech 2005–2007 do grantového projektu, jehož výsledky jsou součástí tohoto díla dokončeného až po smrti Zdeňka Klanici. Předložená publikace je ve skutečnosti komentovanou nálezovou zprávou sestávající z popisu objevené situace a katalogu nálezů. Autorům se však podařilo maximum možného a připravili tak podklady pro vědecké vyhodnocení, na něž nezbyvá než se těšit.

Josef Unger

Literatura

- Galuška, L. – Hochmanová-Vávrová, V. – Hrubý, V. – Mitáček, J. 2018:* Uherské Hradiště-Sady. 500 let křesťanství ve střední Evropě. I. Katalog pohřebiště. Hroby z 9. století až začátku 13. století. Brno.
- Kalousek, F. 1971:* Břeclav-Pohansko I. Velkomoravské pohřebiště u kostela. Brno
- Stloukal, M. 1967:* Druhé pohřebiště na hradišti „Valy“ u Mikulčic. Antropologický rozbor koster z pohřebiště u trojlodního kostela. Památky archeologické 58, 272–319.

Volodymyr Koloda – Serhiy Gorbanenko: Agriculture in the Forest-Steppe Region of Khazaria. East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450. Brill, *Leiden – Boston 2020.* 115 str.

Bádání posledních třiceti let ukazuje, že dějiny kdysi pozapomenutého Chazarského kaganátu představují v současnosti přitažlivé téma, které se těší zájmu nejen ruských a ukrajinských badatelů (např. *Golden 2007*). Z nedávných publikací je pak třeba upozornit alespoň na souhrnnou práci *B. Zhivkova (2015)*, která vyšla též v edici nakladatelství Brill. Jak ale autoři zde referované publikace sami připomínají, chazarské dějiny byly doposud převážně zkoumány v kontextu dochovaných písemných pramenů, a proto zejména hospodářské dějiny Chazarského kaganátu byly spíše opomíjeny. Jednotlivé studie se zaměřovaly především na lákavá témata spojená se vztahem Chazarů k raným ruským dějinám, na studium náboženských reálií či na analýzu jejich role v obchodních aktivitách ve východoevropské oblasti. Chazarský kaganát však byl, stejně jako všechny ostatní středověké státy, především agrární společností, a právě této skutečnosti se věnují ve své nové publikaci ukrajinští archeologové V. Koloda a S. Gorbanenko.

Publikace vlastně sumarizuje předchozí letité bádání autorů v oblasti archeologického výzkumu hospodářských dějin Chazarského kaganátu – zejména skutečností spojených s tzv. saltovo-majackou kulturou. Ta bývá označována jako „státní kultura“ multietnického Chazarského kaganátu (*Pleteva 1999, 206n.*). Zvláště dualitě saltovo-majacké kultury a slovanského osídlení (ač nejde o jediné dva kulturní okruhy typické pro oblast mezi Donem a Dněprem) je v práci věnována značná pozornost.

Práce je rozdělena do šesti kapitol. V první autoři seznamují čtenáře s dějinami bádání – již tato úvodní část se přitom jeví zejména pro české zájemce o chazarskou (případně východoslovanskou) archeologii jako užitečná pomůcka, neboť se jedná v Čechách o spíše neznámé téma. Kromě dějin bádání obsahuje první kapitola i seznámení s nejdůležitějšími archeologickými lokalitami: jedná se o oblasti ukrajinských archeologických lokalit u Starého Saltivu, Mochnače, Pjatnické a Koropu. Těmto lokalitám je v publikaci věnováno nejvíce pozornosti.

Druhá kapitola se zabývá vymezením základních náležitostí spojených s výzkumem raně středověkého zemědělství, přičemž krátce nastíněná úvodní teorie je aplikována na studium zdrojů obživy saltovo-majackých usedlostí. Následující kapitola pak seznamuje s přírodními podmínkami v oblasti mezi Donem a Dněprem a s výsledky paleoklimatologie, které jsou následně opět aplikovány na příkladech jednotlivých usedlostí. Ve čtvrté kapitole autoři pojednávají o samotném způsobu obdělávání půdy. V kontextu archeologických nálezů a přírodovědných zjištění ukazují, že příslušníci saltovo-majacké kultury měli být schopni hluboké orby, která obracela zeminu, přičemž lze pozorovat zavádění dvou- a trojpolního systému. Zároveň se jejich nástroje (sry a kosy) jeví jako pokročilejší než v přilehlých slovanských oblastech. Autoři poukazují, že saltovo-majacké zemědělské návyky vykazují známky hospodářské specializace.

V páté kapitole je zejména za pomoci poznatků archeozoologie prezentován chov zvířat. Ten byl pro saltovo-majackou kulturu zásadní a doplňoval se s rostlinnou zemědělskou produkcí, která měla uživit i rozsáhlá stáda. Vzhledem ke kočovnému charakteru příslušníků saltovo-majacké kultury není překvapením, že obraz chovu dobytka ve zkoumaných usedlostech ukazuje na značně odlišný vývoj než u jejich slovanských sousedů. Ze specifík chazarského chovu dobytka stojí za zmínku významná úloha, jakou měl chov koní (koně představovali po hovězím dobytku i druhý nejvýznamnější zdroj masa) či velbloudů a oslů, které lze spojovat s obchodními aktivitami Chazarů, resp. s jejich participací na obchodních karavanách na Hedvábné cestě.

Závěrečná kapitola je věnována souhrnu a synchronní komparaci archeologických nálezů saltovo-majacké kultury s nálezů ze sousedních oblastí. Autorům přitom nejde jen o porovnání daných sku-

tečností. Na místo toho poukazují, že na hranicích kulturního vlivu existovala kontaktní zóna, která umožňovala oboustranné přejímání návyků a transfer znalostí. V této kapitole také autoři mírně svá předchozí stanoviska ohledně vyšší vyspělosti saltovo-majackého hospodářství v porovnání se slovanskou kulturou, a naopak upozorňují v obecné rovině na styčné znaky, typické pro celou oblast mezi Donem a Dněprem, které vyplývají již z faktu existence stejných podnebných a půdních podmínek. V případě chovu dobytka je však vidět jasná diference mezi saltovo-majackými a slovanskými oblastmi, neboť v oblastech saltovo-majacké kultury měl mnohem větší význam. V rovině chovu dobytka také nebyly pozorovány takové interakce mezi kulturami, jaké byly zaznamenány v případě obdělávání půdy.

V. Koloda a S. Gorbaněnko předkládají racionální a střizlivý pohled na vývoj oblasti mezi Donem a Dněprem v raném středověku. Publikace nevynechává žádné senzacechtivé závěry, nýbrž srozumitelnou formou seznamuje badatelskou obec s výsledky výzkumů současně ukrajinské a ruské archeologie. Kladně lze hodnotit též kvalitní obrazovou a mapovou dokumentaci. Vytknout lze autorům snad jen absenci jakéhokoliv zasazení popisovaných reálií do politických dějin Chazarského kaganátu, stejně jako rezignaci na řešení teoretických otázek spojených s raně středověkou (nejen) slovanskou etnicitou. Také je třeba upozornit, že ani závěrečná kapitola věnovaná jistě komparaci saltovo-majackých a slovanských oblastí neposkytuje celistvý obraz hospodářského vývoje Chazarského kaganátu, a autorům se tak ne úplně podařilo zasadit svůj výzkum ohledně saltovo-majacké kultury do širšího kontextu.

V české oblasti se jedná o téma relativně neznámé – Chazarské říši se u nás nedávno věnoval v kontextu studia dějin Kyjevské Rusi zejména M. Těra (2006; 2019, 85n.), jinak doposud zůstával Chazarský kaganát v české historiografii spojen především s dějinami mise Konstantina a Metoděje (např. Vavřínek 2013, 65n.). V čistě popularizační formě bez vědeckého aparátu může na kočovné Chazary český čtenář narazit v knize M. Škody (2015). K chazarské archeologii v češtině vyšla pouze popularizační knížka L. N. Gumiljova (1971), přičemž o zastaralosti této publikace a její nepoužitelnosti pro současné bádání není třeba šířeji hovořit. Právě díky tomu, že je práce *Agriculture in the Forest-Steppe Region of Khazaria* koncipována do podoby srozumitelného sumáře současného

stavu archeologického bádání, představuje i přes drobné koncepční nedostatky vhodný úvod do problematiky moderního archeologického výzkumu Chazarského kaganátu.

Martin Šenk

Literatura

- Golden, P. B. 2007: Khazar studies: Achievements and perspectives. In: P. B. Golden – H. Ben-Shammai – A. Roná-Tas eds., *The World of the Khazars*, Leiden – Boston, 7–57.
- Gumiljov, L. N. 1971: *Objevení země Chazarů*. Praha.
- Pletneva, S. A. 1999: *Očerki chazarskoj archeologii*. Moscow – Jerusalem.
- Škoda, M. 2015: *Velké říše kočovníků*. Praha.
- Těra, M. 2006: Chazaři – stručný životopis jedné zapomenuté říše. In: H. Nykl ed., *Kulturní, duchovní a etnické kořeny Ruska. Vlivy a souvislosti*, Červený Kostelec, 15–35.
- Těra, M. 2019: *Kyjevská Rus: Dějiny, kultura, společnost*. Červený Kostelec.
- Vavřínek, V. 2013: *Cyril a Metoděj mezi Konstantinopolí a Římem*. Praha.
- Zhivkov, B. 2015: *Khazaria in the Ninth and Tenth Centuries*. Leiden – Boston.

Hartmut Kühne (Hrsg.): Pilgerspuren. Wege in den Himmel. Von Lüneburg an das Ende der Welt. Michael Imhof Verlag, Petersberg 2020. 527 str.

Slovo boom nejlépe vystihuje vývoj výzkumu pozdně středověkých forem zbožnosti v německých zemích během posledního dvacetiletí. Roli stěžejního strůjce strmého pokroku hraje historik Hartmut Kühne, který profesně dlouhodobě působí bez institucionálního zázemí. Živí ho účast na velkých výstavních a výzkumných projektech, za nimiž zůstávají výpravné, tematicky sevěřené publikace kombinující žánr katalogů a kolektivních monografií. Zatím poslední ukončenou realizací podle mnohokrát vyzkoušeného modelu je projekt zaměřený na pozdně středověké poutnictví v severoněmeckých oblastech. Právě zbožné a kajicné poutě představují spolu s odpustky Kühneho erbovní specializaci.

Stopám poutnictví byly věnovány dvě paralelní výstavy konané v minulém roce ve městech Stade (u Hamburku) a Lübeck; názvy obou expozic jsou užity i jako podtituly knihy. Hlavním impulsem projektu se stal záchranný archeologický výzkum v městě Stade, který přinesl dosud nejpochetnější

kolekci středověkých poutních odznaků v Německu. Přibližně 200 těchto drobných výrobků ze slitin olova a cínu bylo v roce 2013 vybagrováno v prostoru někdejšího říčního přístavu, který sloužil dopravě po Labi i na moři. Během následujících tří let se devocionálie z bahenních sedimentů postupně vynořovaly na plavčích sítích. V referované knize jsou kompletně prezentovány formou katalogu (kdy se statisíce jiných artefaktů ze dna přístavu dočkají adekvátní publikace, zůstává otázkou).

Soubor poutních odznaků z města Stade všestranně vyhodnotili Hartmut Kühne s Jörgem Ansgorem, gigantem archeologie hanzovních měst. Z 90 % se jim podařilo jednotlivé exempláře přiřadit ke konkrétním kultovním centrům. Vedle klasických odznaků byly z bahna vyzdvíženy i druhově příbuzné výrobky ze stejné suroviny: např. miniaturní poutnických ampulí, přívěsky s kříží ve tvaru řeckého písmena tau, růžencové medailonky. K souboru devocionálií se přidružují necelé dvě desítky tzv. světských odznaků, které se vyznačují hodně pestrou ikonografií (např. figura divého muže, pečící rožeň s rybami, pár monděnních špičatých bot). Autoři upozorňují, že kolekce z města Stade znovu potvrzuje jeden rozdíl, který panuje mezi nálezo- vým obrazem tzv. světských odznaků ve Francii, Velké Británii a Nizozemsku na straně jedné a v Německu a dalších zemích položených dále k východu na straně druhé. Zatímco na severozápadě Evropy jsou poměrně hojně zastoupeny odznaky s explicitně erotickými, až obscenními náměty, v druhé oblasti tyto výrobky naprosto scházejí. Co autoři překvapivě ponechávají bez diskuze, je nálezo- vý kontext odznaků z města Stade. Sice připomínají, že srovnatelně velké nebo početnější kolekce pocházejí bez výjimky z vodního prostředí (z říčních koryt či přístavů), hlouběji se však nad touto skutečností nezamýšlejí. Přitom je nasnadě závěr o zá- měrném vzhazování odznaků do vody (blíže *Ježek 2020*, 340).

Výpovědní schopnosti nálezo- vých souborů poutních odznaků narůstají s kvantitou, badatelé zaměřující se na zbožnost si jich cenní hlavně jako reprezentativního odrazu intenzity navštěvování konkrétních kultovních center. Obyvatelé význam- ného hanzovního města Stade, ležícího na dolním Labi, si poutní a kající poutě odbyvali hlavně ve svém širším okolí. Zdaleka největší obliby ale u nich dosahoval Wilsnack na severovýchodě Braniborska, magnetizující kultem zázračných hostií. Autory katalogu překvapil početně výrazný podíl odznaků ze středoněmeckých lokalit, poněkud kontrastující

s relativně nízkým zastoupením dokladů navště- vování kultovních center v hanzovních oblastech Pomořanska a Meklenburska. I Kolín či třeba Cáh- chy, lokality s proslulými relikviemi, jsou v pojed- náváním souboru zastoupeny překvapivě málo. K nejbližším cílům zdejších měšťanů patřily lokality v Anglii či švýcarský klášter Einsiedeln. Autoři zdůrazňují, že v dotčeném nálezo- vém souboru dominují odznaky z pokročilého 15. a začát- ku 16. století, exempláře z 13. a 14. století naopak zcela scházejí.

Výstavní projekt dal vyniknout jednomu pod- statnému aspektu výpovědní hodnoty poutních od- znaků. Zatímco v písemných pramenech se odrážejí hlavně dálkové zbožné a kající cesty, spektrum odznaků svědčí o převaze putování do regionálních kultovních center. Je to pochopitelné z toho dů- vodu, že relativně krátké trasy nevyvolávaly potřebu vzniku písemností. Jako instruktivní příklad mo- hou sloužit závěti. Pořizovány byly s vidinou smr- telných nástrah v daleké cizině, nikoli před navště- vováním regionálních kultovních center. Podobně i účetní záznamy vznikaly u příležitosti dálkových, tzn. nákladných cest.

S každým novým početnějším nálezem pout- ních odznaků se rozmnoží dosavadní databáze o dosud nepopsané typy, příp. se podaří nově určit místa původu exemplářů známých delší dobu. Po- jednávaný soubor umožnil blíže postihnout některé regionální kultury, o jejichž významu dosavadní bá- dání mělo jen mlhavé představy. V tomto ohledu připadá velký význam devíti odznakům s vyobra- zením živoucího, v tunice oděného a korunovaného Krista na kříží, což je ikonografický typ ozna- čovaný jako *Volto Santo* (svatá tvář). Předobrazem drobných devocionálií je velký dřevěný divotvor- ný kříž v Lucce. Z Toskánska však dané poutní od- znaky nepocházejí. Na základě podrobného zmapo- vání severoněmeckých dokladů kultu *Volto Santo* dospěl Hartmut Kühne k předpokladu, že drobné kovové křížky byly distribuovány buď přímo z mě- sta Stade, případně z jednoho blízkého poutního místa na venkově.

Referovaná kniha nenechává na pochybách, že nové archeologické nálezy poutních odznaků, kte- ré ve větším počtu přibýly nejen z města Stade, ale i z mnoha jiných lokalit v okolí Severního a Balt- ského moře, představují výrazný stimul současného rozvoje výzkumu pozdně středověkého zbožnosti. Autoři projektu však pramennou materii představi- li v celé její šíři: od písemností nejružnější povahy po skvostné ukázky deskové malby. Komplexně

nastínili poutnictví jako jeden z významných aspektů spirituality řadových obyvatel hanzovních měst i společenských elit z církevních a světských kruhů.

Jan Kypta

Literatura

Ježek, M. 2020: Millennium of continuity in the votive behaviour of Europeans: the testimony of tools for determining the value of metal. Archeologické rozhledy 72, 311–348.

Jiří Lukas: Hromadný nález denárů z konce 10. století z Chýště (okr. Pardubice). Denier hoard dating back to the end of the 10th century and found in Chýšť (Pardubice district). Monumenta Numismatica 4. Filosofie – Východočeské muzeum v Pardubicích, *Praha – Pardubice 2019*. 444 str.

Kniha přináší komplexní analýzu velkého depotu denárů z konce 10. století, nalezeného na poli na katastru obce Chýšť severozápadně od Pardubic. Objev učinil v roce 2015 tzv. detektorář, který soubor sedmi set mincí s několikaměsíční prodlevou odevzdal do sbírek pardubického muzea. Za to zasluhuje velké uznání, přestože se volnočasovými aktivitami ocitl za hranou zákona. Prodejem denárů na numismatickém trhu by získal obnos v řádu milionů. Nelegálně vyzdvížené mince představují necelou polovinu depotu. Zbytek se podařilo získat při vysoce profesionálně organizovaných akcích v roce 2016. Plocha, na které byl depot rozvlečen orbou, byla opakovaně podrobována detektorovému průzkumu. Nakonec proběhl archeologický výzkum, v prostoru s největší koncentrací mincí byla postupně skrývána ornice a pečlivě prohledávána za pomoci detektorů kovů. Autor považuje depot za uceleně zachráněný, ovšem nikoli uceleně dochovaný, protože mnoho mincí zničila orba. Menší počet denárů ukradli jiní detektoráři po nocích, když jejich pozornost vzbudily záchranné akce vedené profesionály.

Publikace je vybavena precizně zpracovaným katalogem 1689 mincí a jejich zlomků. Přibližně 80 % exemplářů se autorovi podařilo blíže typologicky určit. Z chronologického hlediska je depot poměrně sevřený, naprosto převažují ražby z poslední dekády 10. století, zhotovené v přemyslovských mincovnách v Praze a na Vyšehradě. Minimálně jsou zastoupeny mince se jménem Soběslava Slavnickovce, z nichž některé lze přičíst mincov-

ně v Malíně. Zahraniční složku depotu tvoří pouze pět mincí bavorských vévodů. Nálezový soubor doplňuje torzo nádoby užitá jako schránka.

Autor přistoupil k analýze depotu tradičním způsobem. Obsáhlé kapitoly o typologii a chronologii jednotlivých emisí představují čtení pro hrstku specialistů na mincovnictví 10. a 11. století. Autor vychází hlavně z komparace s obdobně starými depoty z Čech a zahraničí, podle kterých rekonstruuje vývojové řady zastoupených typů a variant. Některé obecnější závěry ale zasluhují pozornost i archeologů a historiků.

Depot z Chýště podle autorových zjištění ukázkově odráží výrazný zlom, který se v českém mincovnictví odehrál na přelomu 80. a 90. let 10. století. Nejpozději v těchto letech došlo k založení mincovny na Vyšehradě, což příčinně souviselo se skokovým nárůstem objemu raženého kovu. Původní pražská mincovna již nestačila uspokojovat potřeby vnitřního i zahraničního trhu, proto vznikly dvě mincovny. Jejich produkce byla centrálně řízena, o čemž svědčí paralelní ražba unifikovaných ikonografických typů. Na základě těchto zjištění se autor pouští do úvah o genezi monetarizace tržních vztahů v době vlády Boleslavů. V českých depotech z 60. až 80. let 10. století, v nichž je ve výrazném podílu zastoupena zahraniční složka, spatřuje majetky obchodníků. Naopak v depotech z 2. poloviny 90. let 10. století už zcela dominuje domácí složka, jež sestává z mincí několika unifikovaných ikonografických typů. Podle autora tedy „charakter a struktura těchto náleзовých souborů naznačují, že jejich majiteli již nemuseli být výlučně obchodníci, ale že jimi mohli být i příslušníci vznikající domácí aristokracie“, přičemž poslední slovo vkládá do uvozovek (s. 303). Kontinuální a masovou produkci přemyslovských mincoven, započatou na přelomu 80. a 90. let 10. století, spojuje s postupným pronikáním „mince jako platebního prostředku do nejvyšších vrstev české společnosti“ (s. 355). Díky objevu, záchraně a příkladně brzké publikaci depotu z Chýště získává debata o úloze mince v přemyslovských Čechách nové závažné podněty.

Jan Kypta

Jiří Militký – Filip Hradil – Aleš Knápek – Vlastimil Novák – Kamil Smíšek – Erik Vilimec: Poklad mincí z doby třicetileté války z Horních Rápotic. Národní muzeum – Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, *Praha – Havlíčkův Brod 2020*. 222 str.

Jako zázkram se mincovní depot z Horních Rápotic u Humpolce, náhodně objevený v roce 2015, stal v kompletním stavu součástí sbírek havlíčkobrodského muzea. Rozprodejem souboru zlatých a stříbrných ražeb na numismatickém trhu by nálezece získal hotové jmění. Jistě si toho byl vědom, přesto informoval odborníky, kteří v lokalitě provedli archeologický výzkum, přičemž dohledali zbytek mincí. V publikaci je uvedeno, že k objevu došlo bez pomoci detektoru kovů. Nálezce si prý nejprve všiml jednoho dukátu vyhrabaného na povrch terénu hlodavci, poté vyzvedl větší část depotu. I takové náhody se dějí, vzhledem k současné praxi, kdy se veřejné instituce zdráhají vyplácet odměny za archeologické nálezy učiněné za pomoci detektoru kovů, však popsané okolnosti nepůsobí důvěryhodně. Pochybnosti však nijak nesnižují respekt vůči objeviteli, jehož poctivost ostře kontrastuje s každoročním hrozivým nárůstem pramenných ztrát pro numismatiku a archeologii.

Vyzdvihnout je třeba i zevrubnou publikaci depotu, protože skýtá poučení nejen pro několik málo specialistů. Autorskému týmu pod vedením Jiřího Militkého se podařilo připravit čtivou sondu do peněžních poměrů raného novověku. Základem knihy je kompletní katalog mincí, přehledně strukturovaný podle geografického původu ražeb. Jejich popis je redukován na nejnútnejší údaje, zato jsou katalogová hesla obohacena o obsáhlé medailony přibližující raně novověké dějiny mincovnictví ve všech oblastech, odkud mince pocházejí. Kvalitní grafická úprava knihy dává vyniknout obrazovému doprovodu katalogu, který zahrnuje fotografie všech mincí a několik map s polohou příslušných mincoven. K nálezu celku patří i dvě torza nádob, z nichž hlavně džbán zdobený mramorováním představuje důležitý záchytný bod při dataci raně novověké keramiky.

Tezaurovanou hotovost tvoří výhradně mince označované numismatiky jako obchodní. Dávny majitel shromáždil 72 zlatých a 270 stříbrných mincí. Zlatou složku tvoří kromě evropských dukátů i čtyři osmanské ražby. Mezi stříbrnými ražbami jsou zastoupeny výhradně tolarové nominály. Chronologický rozptyl mincí je poměrně široký, nejmladší exempláře nesou letopočet 1642, nejstarší byly vyraženy přibližně o sto let dříve. Značně pestré je složení hotovosti po stránce geografického původu mincí, což – jak autoři zdůrazňují – představuje charakteristický rys struktury oběživa ve střední Evropě během 1. poloviny 17. století. Soubor sestává z ražeb celkem 64 zemí, měst a církev-

ních subjektů, přičemž umožňuje názorně sledovat několik výrazných proudů importu raženého kovu do Čech. V depotu jsou výrazně zastoupeny norimberské dukáty, nizozemské zlaté a stříbrné mince, dále pak toлары ze Saska, Švýcarska a Tyrolska.

Dobovou kupní hodnotu uschované hotovosti autoři vyčíslují na 262 kop grošů českých. Pro představení uvádějí, že za tuto částku bylo možné zakoupit např. relativně méně výstavný dům na náměstí v Českých Budějovicích. Vzhledem k vysoké hodnotě uschovaných mincí vylučují, že by je shromáždil poddaný sedlák. Za nejpravděpodobnějšího majitele považují měšťana sídlícího v blízkém Humpolci.

Monografie nepostrádá podrobnou numismatickou analýzu depotu, založenou na komparaci s obdobnými soubory uschovanými v době třicetileté války v regionu i v jiných oblastech Čech a Moravy. Závěry o struktuře oběživa však prozatím mohou být pouze předběžné, protože pramenná základna zůstává hodně kusá. Nálezy staršího data se v muzejních sbírkách většinou uchovaly v torzálním stavu a často schází jejich podrobná publikace. Zevrubná analýza rápotického depotu proto představuje značný posun v poznání tzv. obchodní mince 17. století. Vizually atraktivní kniha však zároveň vyznívá jako memento nezměrné devastace pramenného fondu. Není co dodat k povzdechu autorů monografie, vsunutému do jedné z poznámek pod čarou: „Z neoficiálních informačních zdrojů ze sběratelského prostředí je patrné, že v průběhu posledních 20 let došlo k řadě výhradně tolarových nálezů obsahujících řádově stovky tolarů. Žádný z nich však nebyl poskytnut vědeckému vyhodnocení“ (s. 182).

Jan Kypta

Jiří Pajer: Sídla novokřtěnců na Moravě. Etnos, Strážnice 2021. 270 str.

Tempo, jaké v poslední době Jiří Pajer vyvinul při publikačním záročování výsledků svého téměř čtyřicetiletého výzkumu jihomoravských novokřtěnců, je obdivuhodné. Hlavní náplní jeho nejnovější knihy je ucelený přehled sídel, která příslušníci sekty, známí především komunitním soužitím a společným vlastnictvím hmotných statků, obývali na území markrabství mezi lety 1526 a 1622. Přicházeli sem z jazykově německých zemí, odkud byli vyháněni kvůli specifické věrouce a nonkonformnímu životnímu stylu. V konfesně poměrně tolerantním prostředí Moravy našli útočiště, než

byli na počátku třicetileté války populačně zdecimováni a roku 1622 definitivně vypovězeni; odešli na západní Slovensko a do Sedmíhradska. Prosluli především jako schopní řemeslníci a zemědělci. Z mnoha sfér jejich působnosti je z hlediska archeologie atraktivní hlavně produkce keramiky, a zvláště fajánse. Tato problematika, která dlouhodobě stojí v ohnisku Pajerova badatelského zájmu, se v referované knize ocitla poněkud na okraji, nikoli však samotná archeologie. Doklady výroby nezaměnitelného nádobí a kachlů totiž zásadním způsobem napomohly k bližší lokalizaci celé řady novokřtěneckých sídel.

Publikace sestává ze tří hlavních částí. Úvodní oddíl je koncipován jako důkladná systemizace sídel moravských novokřtěnců. Klasifikace vychází hlavně z písemných pramenů, které jsou druhově hodně rozmanité. Klíčový význam připadá berním soupisům, urbářům a kronikám. Z nich autor čerpá údaje umožňující postihnout rozsah nemovitého jmění jednotlivých komunit a počty jejich příslušníků. Lokality třídí především podle doby existence sídel, lidnatosti a charakteru zemědělské a řemeslné výroby. K pevným bodům periodizace patří roky 1535 a 1547, kdy byli novokřtěnci z Moravy dočasně vypovězeni. Po návratu docházelo k lineárnímu rozvoji jejich zdejších enkláv. Rozmach vyvrcholil v posledním desetiletí 16. století, kdy podle autorova odhadu žilo na jižní Moravě celkem 20 tisíc novokřtěnců. Sídliili v uzavřených areálech na okrajích měst, městeček a vesnic, výjimečně obývali samostatně stojící dvory. Jejich komunity se vzájemně dosti lišily počtem členů i způsobem obživy. Ve výpovědi písemných pramenů lze také postihnout hierarchizaci sídel; některé lokality plnily úlohu správních a duchovních center.

Prostřední část knihy představuje její hlavní náplň. Tvořena je soupisem 71 lokalit s doloženými komunitami novokřtěnců. Jednotně strukturovaná katalogová hesla obsahují rešerše písemných pramenů a shrnutí výsledků dosavadních archeologických výzkumů. Ke každé položce je připojena mapka s vyznačenou polohou obytných areálů novokřtěnců. Za tímto účelem jsou většinou použity mapy stabilního katastru. V obrazovém doprovodu se hojně uplatňují terénní archeologická dokumentace spolu s fotografiemi a nákresy nalezených artefaktů, povětšinou zlomků fajánsového nádobí. Většina z prezentovaných artefaktů a nálezových situací již byla publikována, očekávání další autorových publikací vzbuzuje první krátké sdělení

o čerstvých odkryvech v areálu dvora Alinkov na Znojemsku. Z tamních předběžně představených archeologických objevů zaujme hlavně fotografie pozůstatků dvoudílné zaniklé stavby, již autor interpretuje jako očištnou lázeň. V prostředí novokřtěneckých lokalit by se jednalo o první nález stavby tohoto účelu.

Závěrečná část knihy má formu edice vybraných písemných pramenů, buď dosud neotištěných, nebo převzatých ze starších, obtížně dostupných publikací. Druhovú skladbu prezentovaných písemností je poměrně pestrá. Velký prostor zabírají výňatky se zmínkami o novokřtěncích z dobových urbářů a pozemkových i obecních knih. Zastoupeny jsou i smlouvy týkající se nákupů a pronájmů nemovitostí využívaných novokřtěnci. O velké škole novokřtěnecké řemeslné produkce vypovídají dopisy mezi představiteli jednotlivých komunit a moravskými šlechtici. Životní styl sektářů přibližují obsáhlé organizační řády komunit.

Referovaná kniha představuje další Pajerův důležitý příspěvek k poznání dějin pozoruhodné náboženské minority, která podstatným způsobem obohatila hmotnou kulturu raně novověké Moravy. Trvalá hodnota publikace tkví hlavně ve velkém množství shromážděných písemných pramenů. Doufejme, že precizně zpracovaný soupis lokalit nalezne uplatnění v praxi postmedievální archeologie. Autorovo úsilí je v tomto směru dlouhodobě osamocené.

Jan Kypka

Romana Rosová a kol.: Dějiny obcí Holasovice, Loděnice, Štemplevec, Kamenice. Obec Holasovice, *Holasovice 2019*. 568 str.

Knihy o Holasovicích (u Opavy) a k nim v moderní době přidružené trojici vsí je přírůstkem do široké řady kvalitních regionalistických publikací z moravsko-slezského pomezí, k jejichž zrodu klíčovou měrou přispěli badatelé z ostravského pracoviště Národního památkového ústavu. V tentokrát jedenáctičlenném autorském kolektivu jsou zastoupeni šesti jmény, z nichž pět patří archeologům. Anotovaná kniha, třebaže opatřená rozsáhlým poznámkovým aparátem, žánrově spadá mezi naučnou literaturu. Mnohé z kapitol jsou však určeny spíše čtenářům z řad odborných kruhů. Formální rozkořisanost je znát zvláště na úvodních 170 stranách, věnovaných prezentaci archeologických poznatků. Kapitoly o pravěkém osídlení jsou psány s ohledem na laiky, kdežto autoři kapitol o středověkých

dějinách obcí čtenářům nic neulehčili. Připravili jim texty, které by mohly být beze změn otištěny v odborných periodikách.

Kapitoly archeologů představují bilanci mnohačetných terénních akcí, jejichž frekvence skokově narostla v posledním pětadvaceti lety, kdy záchranná činnost v regionu spadla hlavně na bedra Národního památkového ústavu. Zásadní jsou poznatky učiněné v historickém jádru Holasovic, zčásti situovaném na sprašové návěži, na které ve dvou epochách vyrostlo hradiště. Nejprve v období kultury nálevkovitých pohárů, podruhé v období kultury lužických popelnicových polí. Z obou těchto časových úseků se v liniových výkopech podařilo zachytit obvodové příkopy, přičemž podle celkové terénní konfigurace lze bezpečně rekonstruovat rozsah obou ohrazených areálů. Z protohistorického období stojí za zmínku objevy hrnčářských pecí z doby římské.

Středobodem výkladu o raně středověkých dějinách Holasovic je otázka spjatá s lokalizací jedné z polských kastelání, jejíž centrum bylo v listině z roku 1155 označeno jako *Gradice golesicezke*. V literatuře převážil předpoklad, že dané sousloví se vztahovalo k sídlu v místě pozdější vesnice Holasovice. Autoři příslušné kapitoly v anotované knize, Barbara Marethová a Michal Zezula, se však k tomuto názoru stavějí zdrženlivě, protože i vzdor intenzivním výzkumům z poslední doby stále scházejí z centra obce výraznější doklady osídlení z 11. a 12. století. Zato se v letech 2011 a 2016 v jejím extravilánu podařilo částečně prozkoumat řadové pohřebiště z 2. poloviny 10. až 1. poloviny 11. století.

Výzkumy realizované na sprašové návěži uprostřed Holasovic sice (zatím) nepřinesly doklady o existenci piastovského správního centra, z pohledu archeologů středověku tu však byl učiněn jiný závažný objev. Vyvolává diskusi o centrální úloze lokality v době, kdy Holasicko přešlo pod vládu Přemyslovců. V letech 1959, 1995 a 2012 se na temeni návrší podařilo odhalit zbytky zdiva raně gotického kostela s polygonálním závěrem, zaniklého patrně ve 14. století, a pod ním stopy po jeho dřevohliněném předchůdci, vybudovaném patrně ve 12. století. Historik umění Dalibor Prix podrobně argumentuje, proč na základě tvarosloví nalezených architektonických článků datuje výstavbu kamenného kostela na přelom 30. a 40. let 13. století a proč ji spojuje s kameníky, kteří se v této době podíleli na výstavbě klášterů v Tišnově a Velehradě. Zdůrazňuje, že holasovický kostel patří v rámci

českých zemí k vůbec nejstarším dokladům uplatnění polygonálního presbytáře ve venkovském prostředí. Potažmo dovozuje, že na svou dobu hodně pokročilou dispozici kostela „je možné nejspíše spojit přímo se zeměpanským objednavatelským okruhem, protože Holasovice po celý středověk vystupovaly jako komorní majetek“ (s. 147). Písemné zmínky, které by osvětlovaly sociální kontext Holasovic ve 13. století (stejně jako okolnosti zániku gotického kostela), však zcela scházejí. Dalibor Prix předpokládá, že centrální úloha Holasovic upadala krátce po vybudování kamenného kostela, a to v důsledku založení blízkého zeměpanského města Opavy. O zbytcích dřevohliněného kostela pojednávají archeologové Vlasta Šikulová a Michal Zezula. Podle ohořelých konstrukčních reliktů předpokládají, že jeho stěny byly zdvojené – prkené, přičemž úzký prostor mezi prkny byl vyplněn hlínou.

Kapitoly archeologů jsou doprovázeny velkým množstvím kresebné a fotografické dokumentace terénních situací i artefaktů. Vyzdvihnout je třeba graficky špičkově zpracované celkové plány, zobrazující rozsah pravěkých opevněných areálů a středověkého kostelního okrsku.

Jan Kypta

Petr Schneider: Levínská Olešnice. Nález mincí ze 13. století. Národní muzeum, Praha 2018. 200 str.

Účelem knihy je komplexní vyhodnocení relativně většího pokladu brakteátů, objeveného roku 1982 u vesnice Levínská Olešnice na Novopacku v podhůří Krkonoš. Vedle hlavního autora, etablovaného odborníka na mincovnictví doby posledních Přemyslovců, se na monografii podíleli ještě tři badatelé. Marek Fikrle předkládá výsledky prvkové analýzy kovu všech mincí. Jiří Militký přispěl kapitolou o dvojici nádob použitých jako schránky pokladu. Roman Zaalal je spoluautorem úvodu, stručně nastiňujícího problematiku tezaurovaných hotovostí, a kapitoly obsahující základní faktografii peněžního vývoje ve 13. století.

P. Schneiderovi se i s odstupem řady let podařilo ověřit náleзовé okolnosti depotu, vyrvaného ze země líčící bagru. Vše nasvědčuje tomu, že ve sbírkách Národního muzea se ocitly veškeré nalezené mince. Otázkou však zůstává, kolik kusů nebylo dohledáno. Ostatně nádoby se dochovaly ve fragmentárním stavu. Jádrem knihy je tradičně pojatá a obsáhle rozvedená typologicko-chronologická analýza souboru, doprovázená precizním katalogem

836 mincí. Téměř všechny lze určit podle emitentů. Výrazně převažují ražby českých králů Václava I., Přemysla Otakara II. a Václava II. Významně jsou zastoupeny i míšeňské markrabské brakteáty. Marginální podíl zaujímá oběživo pocházející z mincoven míšeňských biskupů. Jeden brakteát je ražbou donínských purkrabích.

Na základě srovnání s analogickými depoty dospěl P. Schneider k závěru, že soubor sestává z mincí vyražených v letech ca 1245–1285. Domnívá se, že šlo o hotovost shromážděnou po delší dobu, možná i po dvě generace. Tento předpoklad se zakládá na relativně výrazném podílu emisí míšeňských brakteátů ze 40.–50. let, přičemž autor na základě struktury pokladů usuzuje, že saské mince v Čechách z oběhu zmizely na přelomu 50. a 60. let. Tím nastoluje jednu z řady otázek, jimiž kniha přesahuje úzký diskurz numismatiky a vstupuje na pole hospodářských dějin.

P. Schneider s přihlédnutím k písemným a hmotným pramenům zevrubně zdůvodňuje hypotézu o změně měnových poměrů v Českém království kolem roku 1258. Tehdy mělo dojít ke zrušení česko-míšeňské úmluvy o paralelním emitování velkých brakteátů, shodných vahově a velice podobných co do obrazových typů. Náhradu v Českém království představovalo masivní emitování malých brakteátů, ražených v 10–15 mincovnách. Saské mince byly údajně systematicky stahovány z oběhu, přičemž posloužily jako surovina pro malé brakteáty. Emitování menších nominálů v ohromném množství ale mělo hlavně souviset s tehdejšími rozmachem těžby stříbra na Českomoravské vysočině.

Jedna z dalších podstatných otázek, které jsou v knize řešeny, se váže k jevu označovanému jako obnova mince (*renovatio monetae*). Provedené analýzy mincovního kovu slouží jako důkaz tvrzení, že princip získků, které z tohoto procesu plynuly posledním Přemyslovcům, nespočíval ve zhoršování kvality mince (brakteáty z předmětného pokladu, spadající do širokého časového horizontu, vykazují *de facto* stejnou jakost). Pod vlivem zahraničního bádání se P. Schneider domnívá, že důvodem obnovy mince byla snaha o efektivní zdanění obchodních transakcí. Je ale škoda, že blíže nerozvádí svou představu o fungování těchto mechanismů.

Kniha o pokladu z Levínské Olešnice nejenže zásadním způsobem obohacuje podstatnou diskusi o složitých transformačních procesech měnových poměrů 13. století, ale také přispívá k výzkumu regionálních dějin osídlení. Jak vyplývá z kapitoly

o nejstarších dějinách Levínské Olešnice, pro danou ves i lokality v jejím okolí existuje jen minimum písemných a hmotných pramenů osvětlujících chronologii kolonizace novopackého Podkrkonoší. Kolem roku 1285 uschovaná hotovost proto představuje klíčovou oporu.

Jan Kypka

Petr Zajíček – Martin Oliva – Petr Kostrhun: Karel Absolon. Objevitel, manažer, vědec. Academia, Praha 2021. 431 str.

Speleolog a dva archeologové spojili síly k vykreslení realistického portrétu Karla Absolona (1877–1960), charismatického muže, který zanechal výraznou stopu v několika vědních oborech a jehož věhlas daleko přesáhl hranice českých zemí. Slávu si vydobyl hlavně díky objevům fascinujících uměleckých artefaktů mladopaleolitického stáří z Dolních Věstonic a jeskyně Pekárny. S nezkroutnou vášní prozkoumával podzemní labyrinty Moravského krasu. Vědecké nadání osvědčil při studiu jeskynní fauny. Svými neskutečně širokými aktivitami se toužil vřadit do panteonu objevitelů světového formátu. Vzory mu jistě byli cestovatelé jako Henry Morton Stanley. K němu měl svým komplikovaným naturelem hodně blízko, což trojice životopisců jasně popisuje. Vzhledem k nebetičným ambicím nepřekvapuje, když Absolona představují nejen jako muže mnoha talentů, ale i jako bytostného individualistu s kontroverzními vlastnostmi.

Kniha není koncipována podle chronologické osy, do klasického schématu biografie zapadají pouze dvě kapitoly, první a poslední. V první kapitole Petr Kostrhun líčí Absolonův život v dětství a dospívání včetně univerzitních studií. V genezi jeho vědeckých a objevitelských zájmů hrály zásadní roli rodinné kořeny. Jasně nasměrován byl působením svého děda Jindřicha Wankela, jednoho z pionýrů archeologického a speleologického bádání o Moravském krasu. Absolonův profesní oblouk od přelomu století po druhou světovou válku autoři rozčlenili podle oborů, v nichž působil.

Tematické dělení zčásti koresponduje s časovou posloupností životních etap, protože těžiště Absolonových zájmů se přesouvalo od široce pojatého průzkumu jeskyň k archeologii paleolitu. V prvních třech desetiletích 20. století ho pohltilo objevování neznámých částí podzemí Moravského krasu a studium jeskynní fauny, zvláště bezobratlých. Okolností úspěchů Absolonova působení na

poli speleologie a biologie nastiňuje Petr Zajíček v dvojici obsáhlých kapitol. Do dějin bádání Moravského krasu vstoupil jako organizátor intenzivního mapování dna Macochy a jeskyň v jejím okolí. V období první republiky se zasadil o turistické zpřístupnění řady podzemních prostor, z čehož mu plynul velký finanční zisk díky jím iniciované Akciové společnosti Moravský kras.

Přestože Absolon nebezpečné mapování podzemních labyrintů realizoval týmově, úchvatné objevy vždy prezentoval příliš sebestředně, za což se mu dostávalo průběžné kritiky soupeřníků. Všechny oprávněné i neoprávněné útoky na svou osobu dokázal ustát a po desetiletí si systematicky budoval aureolu objevitele. Ostatně i Petr Zajíček vydvihuje jeho organizační schopnosti, díky kterým přicházel jeden objev neznámých prostor za druhým a díky kterým se z Moravského krasu stala masově navštěvovaná turistická atrakce. Daň za to byla ale hodně vysoká. Zpřístupňování jeskyň výrazně poznamenalo morfologii skalních a vodních útvarů.

Nezpochybnitelné vědecké výsledky Absolona zájmu o jeskyně se pojí hlavně se zoologií. Respekt vzbuzují jeho objevy neznámých druhů bezobratlých, za nimiž mnohokrát cestoval až do Dinárského krasu. Příznačné ovšem je, že všechny klíčové publikace, v nichž měl své entomologické poznatky komplexně zhodnotit, zůstaly dodnes v rozpracovaném stavu. Pro jiné aktivity, které skýtaly mnohem větší slávu, mu nezbyval čas na soustředěnou vědeckou práci.

Od nadějně započatého bádání o bezobratlých ho odvedla mj. archeologie, zvláště pak epochální objevy v Dolních Věstonicích. Kladné a stinné stránky Absolona vyzkumu paleolitu věcně přibližuje Martin Oliva. Oceňuje např. jeho úspěšné akviziční snahy. Fondy Moravského zemského muzea rozmnožil o 14 různě rozsáhlých sbírek amatérských archeologů. Přitom se ale někdy uchýlil k poměrně neférovému jednání, když inicioval jejich zabrání soudní cestou. Martin Oliva zároveň upozorňuje na velké průtahy při publikování získaných soukromých kolekcí, které byly způsobeny nejen časovou zaneprázdněností, ale i Absolonovou odbornou nezpůsobilostí k takovému úkolu. Zatímco přírodovědné kompetence nabyt vysokouškolským studiem, na poli archeologie zůstal do konce života na amatérské úrovni. Ani ve 20. a 30. letech, kdy se v centru jeho zájmu ocitly vykopávky v Dolních Věstonicích a v jeskyni Pekárně, nedokázal samostudiem držet krok s dobovými trendy

výzkumu paleolitu. Svůj handicap ale dokázal bravurně maskovat. Největšinou světové antropologie a archeology oslňoval objevy paleolitického umění, jejich přízeň si umně získával pohostinností a řečnickými schopnostmi.

Měl zkrátka štěstí, že jako kustod Moravského zemského muzea vsadil ve 20. letech na výzkum paleolitických stanic u Dolních Věstonic (odkud vystrnadil místní německé amatéry). Zatímco propagaci tamních objevů v domácím i zahraničním tisku věnoval ohromné úsilí, dokumentaci stratigrafických a prostorových vztahů hodně zanedbával i na dobové poměry. Pod Pálavu ostatně zajížděl jen minimálně, vlastní realizaci výzkumu svěřil do rukou svých pomocníků. Přesto v publikacích sám sebe fiktivně líčil jako preparátora a objevitele konkrétních artefaktů. Se špatně vedenou terénní dokumentací kontrastuje početný soubor fotografií společenských návštěv vykopávek. Záběry Absolona s politiky a dalšími slavnými či vlivnými osobami nad hromadami mamutích kostí vypovídají samy o sobě. Ani v teoretické rovině se Absolon coby archeolog nevyznamenal. Martin Oliva se podivuje nad tím, že se navzdory bohaté knihovně nedokázal inspirovat soudobým zahraničním bádáním. Když se pokoušel interpretovat jednotlivé paleolitické kultury, uplatňoval přístup, který měl navyklý ze zoologické taxonomie.

Manažerskou stránku Absolonovy osobnosti ve speciální kapitole poutavě vystihl Petr Kostrhun. Rozkrývá jeho fascinující vazby na akтеры společenského dění a trefně podotýká, že „v tomto směru se Absolonovy snahy jeví jako velmi moderní“, protože „v základních obrysech kopírují současnou nezbytnou síť klientelistických vazeb, které souvisejí zejména s potřebami financování vědeckého výzkumu a výzkumných týmů“ (s. 315). V manažerské roli Absolon zazářil jako ideový tvůrce slavného pavilonu Člověk a jeho rod, vzniknuvšího v Brně na Výstavě soubodé kultury v roce 1928. Expozici ovšem místo pračlověka vévodila slavná figurína mamuta, kterou na Absolonův popud financoval Tomáš Baťa. Společenské kontakty Absolonovi i v těžkých časech první světové války dovoľovaly růst. Je neuvěřitelné, že muž, který byl opakovaně uznán neschopným bojové služby, mohl v roce 1917 podniknout fyzicky náročnou expedici za brouky a krásami Dinárského krasu – do těsné blízkosti válečné zóny. Druhá světová válka však znamenala konec jeho zářné kariéry. V roce 1939 byl nuceně penzionován a po válce se na vědecké výsluní už vyšplhat nedokázal. Ke cti mu slouží, že

si v nejmenším nezadal s nacisty. U poslední kapitoly jsou podepsáni všichni tři autoři knihy. Načrtli v ní obraz ještěitného starého muže, který trpěl pocity nedocenění.

Nejenže se biografie dobře čte, ale také přináší obsáhlý a atraktivní obrazový doprovod. Vybavena je velkým množstvím fotografií, z nichž mnohé dávají nahlédnout do světa společenských elit první republiky a bohatýrských časů objevitelů jeskyň Moravského krasu. V reprezentativním výběru jsou zastoupeny i snímky poskytující představu o historických způsobech pořizování terénní dokumentace. Autoři Absolona řadí k průkopníkům vědecké fotografie v českých zemích. Fotografickému řemeslu se dobře naučil, o jeho povaze ale výmluv-

ně svědčí fakt, že mnohé fotografie signoval svým jménem, aniž byl jejich faktickým autorem.

Objemná kniha demaskuje Absolona od silných nánosů sebepropagace, do níž vložil obrovské úsilí. Autoři po mnohaletém průzkumu bohaté pozůstatosti předestřeli pozoruhodný příběh cílevědomého, pracovitého a sebevědomého muže, nikoli však obdivuhodného. Přiznávají mu řadu významných objevů a vědeckých zásluh, jedním dechem ale dodávají, že mnohých úspěchů dosáhl příliš ostrými lokty. Rozpaky vzbuzuje hlavně Absolonovo působení na archeologické scéně. Amatérsky a zdálky řízené vykopávky v Dolních Věstonicích označuje Martin Oliva bez okolků za politováníhodné.

Jan Kypka